

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

ראש הכולל - הרב זכריה אינגבר. עורך הגיליון - הרב שמואל אינגבר.

ההבדל בין שמות ורשימת המשפחות שבין פרשת 'ויגש' לפרשת 'פינחס'

הערות ודיוקים במשפחות ובשינויים שחלו בשמותיהם

ישנם הרבה שינויים בכינויים של המשפחות מבחינת הלשון ע"י: הוספת מילים, הוספת אותיות, הורדת אותיות, שינויי אותיות ושינויי ניקוד, ולא קל להסביר את כל השינויים, וכבר **'אבן עזרא'** ממליץ לאחר שמביא חלק מהשינויים: "אל תבקש דקדוק בשמות" (במדבר כ"ו, י"ב). אך פרשנים אחרים כן, מנסים לתת הסברים לחלק מהשינויים, ונתייחס לאותם הסברים.

א. **"חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי"** - יש להעיר שלגבי **'חנוך'** מובא בתורה: "בני ראובן חנוך משפחת החנכי", **'חנוך'** ולא - **'לחנוך'** כמו שמובא ברוב המשפחות האחרות עם למ"ד בתחילתה. ישנה דוגמה נוספת אצל רוב בניו של גלעד נכדו של מנשה: "אלה בני גלעד **איזר** משפחת האיזרי לחלק משפחת החלקי. **ואשריאל** משפחת האשראלי **ושכם** משפחת השכמי. **ושמידע** משפחת השמידעי **וחפר** משפחת החפרי", שחוץ מאשר אצל **'חלק'** הרי שאצל כל שאר הבנים לא מופיעה האות למ"ד.

בעל **'העמק דבר'** מוסיף שגם אצל **'תולע'** בן יששכר אין למ"ד, וכן מצוין לבני גלעד שרק לגבי **'חלק'** נאמר - **'לחלק'**. ואומר **שאינ דבר ריק בתורה**, ויש סיבה לכך. **ואומר** שבכל המשפחות שבפרשה לא רק צאצאיהם נקראו על שם, אלא אפילו צאצאי אחי אביהם, שלא זכו לשם להיקרא על שמו, נבלעו במשפחה אחרת. ומוכיח מזה שאצל בני מנשה מצוינת רק **משפחת המכירי**, אך בספר יהושע י"ז כתוב - **מכיר בכור מנשה**, ומשמע שהוא היה הבכור וא"כ היו לו בנים נוספים, אלא שנקראו כולם על שם משפחת מכיר. ולפי"ז מפרש שבכל מקום שמופיע באות למ"ד כמו **לפלוא** משפחת הפלאי, זה בגלל שהיו הרבה מבני ראובן שנמשכו אחר משפחת פלאי. ואילו לגבי **חנוך ותולע**, לא נקראו על שם רק הזרע של חנוך ותולע, ולכן לא מופיעה אצלם האות למ"ד.

ב. **"בני שמעון... בני גד... אלה בני אפרים..."** - **'רבנו בחיני'** (במדבר כ"ו, י"ב) מעיר, שבכל תחילת דיבור על שבט מסוים מובא הנוסח: "בני שמעון... בני גד... בני יהודה" וכן אצל כולם, חוץ מאשר אצל שבטי **אפרים** ו**דן** נוספת המילה **'אלה'**: "אלה בני אפרים... אלה בני דן". ואומר שיתכן שבא לרמוז בלשון **'אלה'** על ענין עבודה זרה, שהיה ירבעם משבט **אפרים**, ועשה שני עגלים אחד בבית אל ואחד ב**דן**, ולכך הוסיף **'אלה'** באפרים ו**דן** לרמוז על - **אלה** אלהיך ישראל (שמות לב, ד).

ובמדרש **'מעין גנים'** מובא הסבר לשבח: "אלא שאפרים קטן שבשבטים ו**דן** יחיד שבשבטים, שלא היה לו אלא בן אחד והוא חושים. נתברך זרעם ביותר. שנאמר: "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים" (בראשית מ"ח, י"ט) לכך נאמר בהם - **'אלה'**.

ג. **"אלה משפחת הראובני... אלה משפחת השמעני..."** - **'חזקוני'** מעיר, שבכל השבטים לאחר פירוט המשפחות מופיע סיכום בנוסח - **'אלה משפחת הראובני'**, ורק בשלושה שבטים מופיע ה"א בתחילה ויו"ד בסוף: **הראובני, השמעני, הזבולני**, ובשאר השבטים בנוסח - **'אלה משפחת יהודה'**. ומסביר, שבראובן ושמעון ה' הטיל עליהם את אותיות שמו, בכדי לפייס דעתם ולקרובם, אחרי שהיו נזופים, **בראובן** בבלבול יצועי אביו, **ושמעון** במעשה זמרי. **ובזבולון** כי הולך במקום סכנה כדכתיב זבולון עם חרף נפשו למות.

ויש **קצת קושי** בהסבר זה, כי אנו מדייקים את הטלת האותיות ה"א ויו"ד רק כאשר מופיעה התבנית כגון - **'חנוך משפחת החנכי'**. אך כאשר לא מופיעה תבנית זו, זו הדרך הרגילה לכנות עם או משפחה, וכאן לגבי כל השבטים לא מופיעה תבנית זו. ויש להבין למה בכ"ז מופיעים האותיות ה"א ויו"ד רק אצל שלושת השבטים הללו. **ואולי יש לומר**, שמכיוון שבכל הפרשה מופיע הרעיון של הוספת שם ה' כעדות על השבטים, אז גם בשמות ראובן שמעון וזבולון, שמופיעים האותיות ה"א ויו"ד למרות שלא בתבנית של - **'לראובן משפחת הראובני'** בכל אופן הם באים להעיד עליהם, ודווקא אצלם כי יש בהם ענין מיוחד, וכפי שפירש החזקוני.

ד. **"אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם... אלה משפחת השמעני..."** - **'מלבי"ם'** מסביר שהביטוי - **'לפקדיהם'** בלמ"ד משמעותו ביחס למפקד הקודם, שיש שחסרו ויש שהוסיפו. אצל **מנשה** נוספו על המפקד הקודם יותר משאר השבטים, לכן נאמר - **'ופקדיהם'**, לומר שנתרבה המניין בפני עצמו. **ושמעון** שחסר יותר מכל השבטים שחסר ל"ז אלף ומאה לא אמר כלל - **לפקדיהם**.

ה. **"ה"א בסוף השם הופכת לאות נו"ן - השם - שְׁלָה הופך לכינוי - הַשְּׁלָנִי, וכן פָּה - הפוּנִי. אַנּוּר החיניים הקדוש אומר שהשם - 'שלה' רומז למשיח שיקרא - 'שילה'. ונקראו - 'השלני' ע"י הוספת האות נו"ן לרמוז, למה שאמרו ז"ל (שבת לב:): בפסוק והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' (זכריה ח כג), והוא זה שרמז במאמר - ה'שלני', פירוש שהאומות כולן יאמרו לכל אחד מישראל - 'שלו אני'.**

אך, אנו כן מוצאים בשם נוסף את החלפת האות ה"א באות נו"ן - **'פוח' - הפוּנִי**, ולכן, **אולי אפשר לומר** ששינוי זה נעשה, כי קשה לבטא את השם רק ע"י הוספת האות יו"ד ולקרא 'שלה' - **שְׁלָהּ** או **פּוּה' - פּוּהּ**. **ואולי החליפו את האות ה"א דווקא לאות נו"ן, כי מבחינה מספרית שניהם שווים, כי בגימטריה קטנה שניהם - 5.**

ו. **אות יורדת** - לפעמים יורדת כגון - שפופם - השופפמי ולא - השפופמי. וכן - נַעֲמָן - הנַעֲמָנִי, ולא - הנעמני. גם כאן נראה לומר, שהשינוי נובע מקושי לבטא את הכינוי - **'השפופמי'**, ולכן נתקצר ונקרא - **'השופפמי'**. גם בכינוי - **'הנעמני'** יש קושי בביטוי בגלל שתי האותיות מ"ם ונו"ן הצמודות, וקל יותר לומר - **'הנעמני'**.

ז. **חסר שם ראש המשפחה** - אצל **'ארד'** מובא רק - **'משפחת הארדי'** ולא בתבנית הרגילה - **'לארד משפחת הארדי'**. ומסביר בעל **'משד חכמה'** ש'ארד' בן בנימין העמיד רק מתי מספר, ונבלעו במשפחת ארד בן בעל, לכן לא כתוב - **'לארד משפחת הארדי'**, כי גם בני ארד בן בנימין היו במשפחה זו.

ח. **שמות יורדי מצרים שהשתנו במקצת - צחר' - בנו של שמעון נקרא כאן - 'זרח'. ואומר רש"י ש'צחר' הוא לשון 'צוהר'. וכן בעל 'שפתיה כהן' מסביר את הקשר שבין שמות אלו, ששניהם מלשון - 'אור'.**

יוב' - בנו של יששכר, אומר רש"י שהוא 'ישוב' המוזכר כאן. ובספר 'דברי דוד' ל'ר' דוד הלוי' מובא: "ל'ישוב' הוא יוב האמור

ביורדי מצרים. כתב 'מהר"ן': מצאתי כתוב, שאביו יששכר קראו בתחילה יוב, והיה מתרעם על אביו כי שם ע"א היה ביניהם נקראת יוב, והיה מתבייש מזה, השיב לו אביו הנה בשמי יש שי"ן יתירה, אוסיף אותה על שמך, ונקרא ישוב".
 'אצבן' - בנו של גד המוזכר בפרשת 'ויגש' לא מוזכר כאן, ואומר 'רש"י' בפסוק י"ג שמשפחתו בטלה, ואילו בפסוק ט"ז הוא אומר שהוא - 'אזני' המוזכר כאן, ואינו יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו. ויש לומר, שיש קשר ביניהם עפ"י מסי' 'כתובות' (ה' ע"ב) : "אמר ר' אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם... משופות כיתידות שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו".

'אור החיים' הקדוש מביא בתחילה את דברי 'רש"י' בפסוק ט"ז שאזני הוא אצבון ודוחה ואומר : "ואין נראה להמציא דבר שאין לו טעם ואינו מדבריהם ז"ל, ועוד קשה שבמדרש רבי תנחומא (פרשת פנחס ה) אמרו - וכשאתה מונה משפחת גד אין שם אצבון כי חסר על הזנות בעצת בלעם'. ומעדיף לומר שאזני היא משפחה אחרת שיצאה משבט גד, ולמרות שלא היה מיורדי מצרים, אבל יתכן שהיה אחד מהענפים שיצאו משבט גד ובמשך הזמן גדל ענף זה עד שנקראת המשפחה על שמו. אך לבסוף מצא ב'פסיקתא' : "אזני זה אצבון שנאמר בפרשת ויגש, מלשון אצית והאזין", ומשבט את פירוש רש"י ואומר : "ורש"י ז"ל רוח הקודש הופיע בו, וכיון אל דברי חז"ל".

ט. ארד ונעמן בני בלע בן בנימין - לא ירדו למצרים והפכו למשפחות - 'רש"י' בתחילה מביא מיסודו של 'רבי משה הדרשן' שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם, לכך נחלקו למשפחות כמו חצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה. ועל הסבר זה אומר 'רש"י' שאם מצא מדרש אגדה שאומר זאת אז הרי טוב. ואם אומר זאת מדעת עצמו, אז גם 'רש"י' מביא מדעת עצמו, שלבלע היו הרבה בני בנים, ומשניים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה, ונקראו תולדות שאר הבנים על - 'משפחת בלע', ותולדות השנים הללו נקראו על שמם - 'משפחת הארדי' ו'משפחת הנעמי'.

ומקשה עליו 'רמב"ן' שהדוגמא ש'רש"י' מביא מחצרון וחמול בני בניו של יהודה, כי היו מיורדי מצרים, בניגוד לארד ונעמן בני בניו של בנימין שלא היו מיורדי מצרים. ודווקא ההסבר של 'ר' משה הדרשן' היא טובה, כי הוא אומר שאימם היתה מעוברת מהם בירידה למצרים. ומעלה אפשרות אחרת, כי נשים לב שגם לבנימין היו שני בנים בשמות ארד ונעמן, וגם לבלע בנו של בנימין יש שני בנים בשמות הללו. ולפי זה מעלה אפשרות שארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים, ובלע רצה להקים לאחים שלו שם בישראל, וקרא את שם בניו על שם אחיו המתים. ולאחר מכן מעלה אפשרות נוספת, שנעמן וארד המוזכרים בפרשת 'ויגש' כבני בנימין, באמת לא היו בני בנימין אלא בני בלע בנו הבכור של בנימין. ועוד מוסיף על דרך הסברא, שיתכן שגם הנולדים במצרים מנה למשפחות כמו שעשה באפרים ומנשה שם אלו שנולדו להם במצרים לאחר מכן הפכו להיות משפחות.

י. משפחות שחסרו

כאשר עושים השוואה בין רשימת היורדים למצרים לבין רשימת המשפחות המוזכרות כאן, נראה שחסרות שבע מהמשפחות :
 שבט שמעון - חסרה משפחת - 'אהד', ואומר 'רש"י' שמשפחתו בטלה.
 שבט אשר - חסרה משפחת - 'ישוה'.

שבט בנימין - חסרות כאן חמש משפחות : בכר, גרא, נעמן, ראש וארד.

שבט לוי - אם נעשה השוואה בין משפחות בני לוי המוזכרות בפרשת 'במדבר' לבין אלו המוזכרות כאן, נמצא שגם אצלם חסרות ארבע משפחות : שמעי בן גרשון, ועמרם יצהר ועוזיאל בני קהת. אך זה לא קשור למשפחות של יורדי מצרים, כי רק גרשון קהת ומררי היו מיורדי מצרים ולא הבנים שלהם. אלא רק בהשוואה שבט לוי המוזכרות בפרשת 'במדבר'.

'רש"י' בפסוק י"ג אומר שמצא בגמ' ירושלמית, שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל, ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם ח' מסעות מהר ההר למוסרה, ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות, ומבני לוי נפלו ארבע משפחות, משפחות : שמעי, עוזיאל, ומבני יצהר נמנית כאן רק משפחת קרחי, ועל הרביעית הוא אומר - לא ידעתי מה היא. ומביא דעה אחרת של רבי תנחומא שדרש שמשפחות אלו מתו במגפה בדבר בלעם. אך אומר על כך 'רש"י' שלפי מספר האנשים החסרים משבט שמעון מהמניין שבפרשת 'במדבר' נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון. ומסביר בעל 'שפתי חכמים' שגם אין לומר שמשפחות לוי נפלו בדבר בלעם כי לא מצינו שהלויים חטאו בדבר בלעם.

"לא ידעתי מה היא" - על המשפחה הרביעית אומר 'רש"י' שאינו יודע מה היא. וקשה, מדוע לא אומר שזו משפחת 'עמרם' המוזכרת בפרשת 'במדבר' : "ולקחה משפחת העמרמי" (במדבר ג', כ"ז), ואינה מוזכרת כאן כמשפחה? ומסביר 'מהר"ן איסרלן' (תרומת הדשן) שאין להחשיב את משפחת עמרם כמשפחה חסרה, כי כתוב כאן : "ישם אשת עמרם יוכבד... ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם. ויולד לאהרן את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר" (במדבר כ"ו נ"ט - ס').

אך בכ"ז לא מופיע כאן הכינוי - 'משפחת העמרמי' כפי שמופיע הכינוי - 'משפחת החברני', לכן נראה שכן יש לראות בה את המשפחה החסרה. ושמחתי למצא בספר 'משכיל לדוד' בפירושו לפסוק י"ג שמביא דעה כזו : "הר"ב נח"י כתב דנראה לו שהרביעית היא משפחת העמרמי דלא חשיב הכא". אך הוא דוחה אותו ואומר שאינו מבין מה הוא אומר, שהרי לעמרם לא היו לו בנים אחרים אלא משה ואהרן בלבד, ואיך אפשר לומר שהמשפחה הרביעית שנפלה היא משפחת העמרמי, האם בני משה או בני אהרן היו הנופלים?

והנה, 'רש"י' מביא את דבריו מגמ' ירושלמית, ואינו מציין את המקום המדויק. אך בתלמוד ירושלמי' שלפנינו (מסכת יומא דף ב' ע"ב) מובא : "ונסעו לאחוריהן שמונה מסעות, ורץ אחריו שבטו של לוי והרג ממנו שמונה משפחות. אף הם הרגו ממנו ארבע - לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאל". וכן מפורש גם תלמוד ירושלמי' (מסכת סוטה דף ח' ע"ב) : "ונסעו לאחוריהן שמונה מסעות ורץ אחריו שבטו של לוי והרג בהן שמונה משפחות. אף הן הרגו ממנו ארבע. הדא היא דכתיב ('דברי הימים' א', כ"ו) לעמרמי ליצהר לחברוני לעזיאל". וא"כ, יש מקור מפורש בירושלמי בשני מקומות שהמשפחה הרביעית היא 'משפחת העמרמי', ולא ברור למה 'רש"י' אומר, שאינו יודע מי היא המשפחה הרביעית, ואולי היה לפניו מקור אחר.

הגיליונות של כל השנה כולה וכן הלימוד של כל השנה כולה מוקדשים לע"נ אחד מחשובי לומדי הכולל 'תורתך שעשועי' ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שורף ז"ל שנלב"ע.

הסיעורים מתקיימים בזית הכנסת חניכי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הדק פתח תקוה

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת שבת. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net